

DEDE KORKUT

uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Cilt 6, Sayı 14 (Aralık 2017), s. 56-66
DOI: 10.25068/dedekorkut138
ISSN: 2147 - 5490, Samsun- Türkiye



Özgün Makale/ Original Article

Geliş Tarihi: 29. 08. 2017
Kabul Tarihi: 12. 12. 2017

Leylâ Hanım Divânı'nda Mevlânâ ve Mevlevîlik

Mevlânâ and Mevlevism in the Leylâ Hanım's Divân

Mehmet Halil ERZEN*

Öz

Mevlânâ öğretisinin sistematik çehreye bürünmüş hali olan Mevlevîliğin edebiyatımız üzerindeki tesiri göz ardı edilmeyecek derecede önemlidir. Kendisini Mevlânâ'nın yoluna adanmış, yaşamını ve sanatını onun öğretisiyle şekillendiren birçok Mevlevî divan şairi yetişmiştir. Bu şairler, şiirlerini Mevlânâ'nın hoşgörüsü, barışçılığı ve insana olan kucaklayıcı bakışıyla yoğurmuş; sanatlarını onun ilâhî aşk ateşinden kıvılcımlarla ve aşk yüklü nefesiyle inşâ etmişlerdir. Elbette ki eserlerinde Mevlânâ etkisi taşıyanlar sadece Mevlevî muhitinde yetişmiş şairler değildir. Onun ilâhî muhabbet ırmağından hemen her şair nasiplenme yoluna gitmiştir. Divan edebiyatı içerisinde Neşâtî, Cevrî, Fehim-i Kadim, Şeyh Gâlib, Esrâr Dede, Yenişehirli Avnî gibi şairlerin yanı sıra, sanatını ve yaşamını Mevlânâ yoluna adanmış kadın şairlerimiz de vardır. Kendisi de bir Mevlevî olan XIX. Yüzyıl şairlerinden Leylâ Hanım'ın şiirinin temel kaynaklarından biri olarak Mevlânâ ve onun eserlerinin yeri yadsınamaz. Nitekim Leylâ Hanım, hem dünya görüşü ve şiir anlayışı itibarıyla Mevlânâ'nın etkisinde kalmış hem de O'nu ve öğretisini konu edinen manzumeler kaleme almış bir şairdir. Bu çalışmanın amacı, Mevlevî bir kadın şairin gözüyle Mevlânâ'nın nasıl değerlendirildiğini ortaya koymak ve bu suretle Mevlânâ'nın düşüncelerinin Divan şiirindeki yansımalarını örneklendirmektir..

Anahtar Kelimeler: Türk-İslâm edebiyatı, Tasavvuf, Mevlevîlik, Divan şiiri, Leylâ Hanım.

Abstract

It is too important to be ignored the influence of Mevlevism which is wrapped inside the systematic face of the teachings of Mevlana on our literature. Many Mevlevi divan poets committing themselves to the path of Mevlana and shaping their lives and arts with his teachings have grown up. These poets have kneaded their poems with the Mevlana's tolerance, pacifism and the view embracing the human being; they have built their arts with the sparks from his divine love fire and with the breath of loveloaded. Of course, those who have the effect of Mevlana on their Works are not only the poets grown in the Mevlevi district. Almost every poet has got a share from his divine affection river. There are also female poets in the divân literature committing their arts and lives to the path of Mevlana as well as the poets such as Neshati, Fehim-i Kadim, Seyh Galib, Esrar Dede, Avni from Yenişehir. As one

* Yard. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslâm Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Van-Türkiye. El-mek: halilerzen@gmail.com

of the main sources of poetry of Leyla Hanım who has also been a Mevlevi from the 19th century poets, Mevlana and the place of his works can not be denied. Indeed, Leyla Hanım is a poet who has stayed in Mevlana's attachment in terms of both worldview and understanding of poetry and penned him and the poems dealing with his teachings. The purpose of this study is to reveal how Mevlana was assessed by a female Mevlevi poet and there by to illustrate the reflections of Mevlana's ideas in divân poetry.

Key Words: Turkish-Islamic literature, Tasavvuf, Mevlevism, Divan poetry, Leylâ Hanım.

Giriş

Genel olarak VII. – IX. yüzyıllar arasında, Bağdat ve Nişabur gibi şehirlerde (Öngören, 2011: 121) şekillendiği kabul edilen tasavvuf, “ebedî saadete nâil olmak için nefsi tezkiye, ahlâkı tasfiye, zâhir ve bâtını tamir hallerinden bahseden bir ilim” (İz, 1997: 51) olarak tanımlanabilir. Tasavvuf, nihaî olarak “ilâhî hakikâtlerin idrâki”ni (Nicholson, 2014: 37) hedefleyen ve Allah'a gönülle, sevgiyle ulaşmayı yol olarak seçen bir yaşam öğretisidir. Kısa sürede İslâm'ın egemen olduğu diğer coğrafyaları etkilemeye başlayan tasavvufun Anadolu'da da etkili olması uzun sürmemiştir. Zamanla kurumsallaşan ve tarikatlar aracılığıyla yayılan tasavvuf, Türkler arasında öncelikle Ahmed Yesevî ve onun öğretisiyle şekillenmiş olan Yesevîlik sayesinde etkili olmuştur. Ahmed Yesevî'nin ve halifelerinin sade bir Türkçeyle tasavvuf düşüncesini ve ilkelerini işledikleri “hikme”ler, Türk insanına tasavvufu öğretme konusunda son derece tesirli olmuştur. Ahmed Yesevî'nin tasavvufî öğretisini Anadolu'da yayma görevini üstlenen müritler ve halifeler sayesinde Yesevîlik, Anadolu'da daha sonra ortaya çıkacak olan tarikâtlere ve tasavvufî öğretilere öncülük edecektir. Zaten ileriki yüzyıllarda kabul görecektir Bektaşilik, Mevlevîlik, Bayramîlik, Celvetîlik, Gülşenîlik ve daha birçok tarikâtın doğuşunu hazırlayacak olan, Ahmed Yesevî ve onun öğretisidir.

İslâm dünyasını derinden etkileyen ve etkilerini uzun süre devam ettiren Haçlı Seferleri'nin son bulması İslâm dünyasına derin bir nefes aldırılmış olsa da XIII. yüzyılda patlak veren Moğol İstilâsı ve bu istilânın sonuçları, İslam dünyasını büyük problemlerle karşı karşıya getirmiştir. Moğol İstilâsı'nın yarattığı sefalet, yıkım ve psikolojik çöküntü, sanat çevrelerinde de tesirli olmuş; bunun sonucunda şair, âlim ve mutasavvıflardan meydana gelen geniş bir ilim ve irfan kitlesi, Horasan, Bağdat, Belh, Şam, Buhara, Semerkand gibi önemli kültür ve sanat merkezlerinden uzaklaşarak siyasî otoritenin güçlü ve buna bağlı olarak refah seviyesinin yüksek olduğu Selçuklu topraklarına, yani Anadolu'ya gelip yerleşmişlerdir. Bu dönemde Konya, Karaman, Kırşehir, Kütahya, Amasya gibi Anadolu'da birçok şehir birer kültür merkezi halini almıştır. İşte Moğol İstilâsı'nın yarattığı sefalet ve yıkımdan kaçarak Anadolu'ya gelen mutasavvıf ve âlimlerin başında bütün dünyaya aşk, barış, kardeşlik, iyilik ve sevgi ışığını Anadolu'dan yayan Mevlânâ gelir.

1207 senesinde Belh şehrinde doğan Mevlânâ, babası Bahaeddin Veled'in Moğol İstilâsı nedeniyle Anadolu'ya göç etmesi neticesinde henüz çocuk yaşta Anadolu'ya gelmiş olur. İlk eğitimini babasından alan Mevlânâ, babasının vefatından sonra onun müridi Burhaneddin Muhakkık-ı Tirmizî'den ders almaya devam eder. Ardından Şam'a gider. Burada İbni Arabî ve Sadrüddin Konevî gibi büyük mutasavvıflarla görüşür (Horata, 1999: 45). Ancak Mevlânâ'nın hayatında dönüm noktası olan ve ona aşk ateşinin nefesini taşıyan şiirler yazma ilhamı veren kişi Şems-i Tebrizî'dir. Şems, Mevlânâ'nın hayatında bir dönüm noktası olur. Şems'in Mevlânâ üzerinde o kadar derin tesirleri olmuştur ki, bir noktadan sonra “Şems'i kendi içinde keşfetmeye başlamış”, “kendi şiirinde Şems'in sesini duyduğunu düşünmeye başlamış” (Lewis, 2010: 331) ve bu



yüzden *Divân*'ını onun ismiyle kaleme almıştır. Mevlânâ Şems'ten sonra Selahaddin Zerkûbî'yi arkadaş edinir, ancak onunla dostluğu kısa sürer. Selahaddin Zerkûbî'nin vefâtından sonra bu kez Hüsameddin Çelebi'yi dost edinir, Şems'i kaybetmesiyle manevi dünyasında oluşan boşluğu, onun dostluğuyla doldurmaya çalışır. Hüsameddin Çelebi, Mevlânâ'nın hayatında önemli bir yer teşkil eder. Çünkü telkinleriyle ve üstün çabasıyla Mevlânâ'nın en önemli eseri *Mesnevî-i Manevî*'nin yazılmasına önayak olur. Adeta bir gölge gibi Mevlânâ'nın peşi sıra yürür, onun dilinden dökülen her mısraı kaydederek *Mesnevî*'nin meydana gelmesinde büyük bir hizmet ortaya koyar.

Mesnevî dışında *Divan-ı Kebîr*, *Mecâlis-i Seb'a*, *Fîhi Mâfih* ve *Mektûbât* gibi birçok eser sahibi olan Mevlânâ'nın "en temel özelliği okura manevi bir tecrübeyi tanıma olanağı vermesidir. Mevlânâ'nın *Mesnevî* de tezâhür eden temkinli hikmeti şiirlerinde apaçık ortaya çıkar. Burada bazen görünürde anlamı olmayan dizelerde kendini ifade eden, böylece kendini dile sığmaz bir şeye doğru sürüklenmiş hissedilen okurun zihninde bambaşka bir atmosfer yaratan bir mistisizm söz konusudur." (Ambrosio, 2012: 55). Belki de bir şair-mutasavvıf olarak Mevlânâ'yı diğerlerinden daha etkili kılan en önemli özellik de şiirlerindeki hikmeti güçlendiren bu coşkun mistisizm ve lirizmdir.

"Tasavvufun ağır ve karmaşık pek çok konusunu hikâyeler, temsiller ve teşbihlerle kolaylıkla anlatan ve bu konuların herkes tarafından anlaşılması hususunda erişilmez bir başarıya sahip olan Mevlânâ'nın (Yetik, 2005: 61) 1273'te vefâtından sonra yerine geçen Hüsameddin Çelebi'nin de 1284'te vefat etmesiyle bu defa Mevlevîliğin kurucusu kabul edilen Sultan Veled post-nişin olur. Osmanlı Beyliği'nin kuruluş yıllarına dek uzanan bu zaman diliminde Sultan Veled, Mevlevîliğin oluşumu için çaba sarf eder. Ancak Mevlevîliğin Konya dışına açılması ve büyük bir ivme kazanmasında Sultan Veled'in oğlu Ulu Arif Çelebi'nin rolü büyüktür. Ulu Arif Çelebi sayesinde Mevlevîlik; Sivas, Erzurum, Bayburt, Tokat, Kastamonu, Denizli, Kütahya ve Tebriz'e kadar ulaşmıştır. Konya dışında Kütahya ve Afyon'da kurulan mevlevihâneler sayesinde tasavvufi düşüncenin derinlikleri halka aktarılmıştır (Kara, 2006: 9).

Aktif ve etkili bir teşkilâta sahip olan Mevlevîler manevî hayat için olduğu kadar siyasî iktidar için de önemli bir referans noktasıydılar. Konya'da olduğu üzere Mevlevî tekkeleri payitahtın dışında olsalar bile bir merkez niteliğindediler. Mevlevî tekkelerinin çoğu zaman padişahların ve devlet erkânının da yardımlarıyla inşâ ve restore edilmeleri de Mevlevîlerin siyasî iktidarla olan güçlü ilişkilerinden kaynaklanmaktaydı (Ambrosio, 2012: 63). Birçok hanedan mensubunun ve devlet adamının Mevlevîliği benimsemesi veya bu tarikata ve mensuplarına alaka, hayranlık ve ihtimâm göstermesi, Mevlevîliğin Osmanlı toprakları içerisindeki nüfuz ve gücünün göstergesiydi.

Mevlânâ'nın Anadolu'ya geldiği yıllarda Anadolu'da etkili olan belli başlı tasavvufî akımların Endülüs ve Kuzey Afrika, Ortadoğu, Orta Asya ve İran bölgelerinden ilham aldıkları görülmekteydi. Bu tasavvufî oluşumların her biri ortaya çıktıkları atmosferin izlerini taşımakta ve birbirinden farklılıklar arz etmekteydi. Mevlânâ'nın düşüncelerinin ve tasavvufî telakkîsinin oluşumunda belirtilen akımların tesiri göz ardı edilemez. Muhyiddin-i Arâbî ve Vahdet-i Vücûd Mektebî, Kübrevîlik, Melâmetîlik ve Kalenderîlik Mevlânâ'nın düşüncelerinin olgunlaşp gelişmesinde etkili olan akımlar arasında zikredilebilir (Ocak, 1999: 89-93).

Tasavvufî düşüncenin halka aktarılmasında en etkili yolların başında şiir gelmektedir. Nitekim yüzyıllardır hayatın içinde yer alan ve toplumun gelişiminde önemli rol oynayan tasavvufî düşüncenin yoğrulduğu kurumlar olan tarikatler, hem halkın sığınağı hem de birçok şairin sanatını icra ettiği merkezler haline gelmiştir.



Tasavvufî düşüncenin aktarılmasında şiir o derece etkilidir ki tarikâtlerin başında bulunan mürşitlerin birçoğu şairdir ve tasavvufî düşüncelerini, tarikâtin âdâp ve erkânını şiirleri vasıtasıyla anlatmaya çalışmışlardır.

Gündelik dilin sûfî şâirin ortaya koymak istediği tasavvûfî derinliği olan mânâyı aktarmadaki yetersizliği, mutasavvıf kimliğe sahip şair şahsiyetleri şiire yönlendirir. İlâhî aşkı ve tasavvûfî diğer konuları ifade etmede şiiri tercih eden sûfî şairlerin başında Mevlânâ gelmektedir. Mevlânâ, tasavvûfî basamakları tırmanırken sûfinin ilk önce şiire sahip olacağını söyler. O da diğer mutasavvıf şairlerde olduğu gibi şiirde biçime değil, içeriğe önem verenlerdendir (Kılıç, 2004: 70-71). Hatta Schimmel'e göre "Rûmî'nin hem gazellerindeki hem de Mesnevî'deki imgeleri, çağının bütün geleneklerini yansıtır. Mahâretle kullanmadığı tek bir şiirsel veya retorik kalıp yoktur." (Schimmel, 2004: 335).

Tabii ki tasavvuf sadece şiir üzerinde etkili olmamıştır, başta musikî olmak üzere diğer sanat dalları da yine tasavvûfî düşünce ve derinliğin aktarılmasında önemli rol oynamıştır. Mevlevîliğe mensup şair ve müzisyenlerin sayısının çokluğu hesaba katıldığında tasavvufun sanat dalları üzerindeki rolü daha anlaşılır olacaktır. Asaf Hâlet'in vurguladığı üzere; "Sanatımızla Mevlevîlik o kadar birbirine girift bir hâldedir ki bunların hudutlarını ayırmak çok defa imkânsız görünür. Mevlevîlik yalnız din tarihini meşgul etmez; o tarikâtlerin çizdiği dairenin hemen hemen dışında kalan bir müessesedir ve Türk cemiyet ve medeniyetinde oynadığı rol de o nisbette mühimdir." (Çelebi, 2006: 95).

1. Leylâ Hanım

Şair Leylâ Hanım'ın yaşamı ile ilgili eldeki bilgiler pek geniş olmamakla birlikte bu bilgilere XIX. yüzyıl ve sonrasında kaleme alınan bazı tezkireler ile matbu kaynaklardan ulaşmak mümkündür. Mehmed Zihnî'nin *Meşâhirü'n-Nisâ*, Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûsü'l-A'lâm*, Bursalı Mehmed Tâhir'in *Osmanlı Müellifleri*, Hacı Beg-zâde Ahmed Muhtâr'ın *Şâir Hanımlarımız*, Mehmed Süreyyâ'nın *Sicill-i Osmânî*, Ahmed Rif'at'ın *Lugât-ı Târihiyye ve Coğrafiyye* adlı çalışmaları ile *Tezkire-i Fatîn (Hâtîmetü'l-Eş'âr)* ve *Tuhfe-i Nâ'ilî* gibi eserler bunlar arasında yer alır (Bkz. Arslan, 2003: 15-20). Ayrıca İbnü'l-Emin Mahmud Kemal'in, *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinde, şairin şiirlerinden yaptığı alıntılar eşliğinde onun özel yaşamıyla ilgili bazı ayrıntılara dair malûmat verildiği görülmektedir. Şairin yaşamına birkaç cümleyle de olsa değinen eserler arasında Muallim Nâci'nin *Esâmî* ve *Osmanlı Şairleri* (1995: 313) adlı çalışmalarını da saymak gerekir.

Doğum tarihiyle ilgili kaynaklarda net bilgiler bulunmayan Leylâ Hanım, İstanbul'da doğmuştur. Babası sudûrdan bir zât olan ve kazaskerlik görevinde bulunmuş Moralı-zâde Hâmid Efendi'dir. Leylâ Hanım'ın soyu anne tarafından Keçecizâde İzzet Mollâ'ya dayanmaktadır. Önemli Mevlevî şairlerden olan, kaynakların belirttiğine göre Leylâ Hanım'ın eğitiminde önemli bir rol üstlenen İzzet Molla, Leylâ Hanım'ın dayısıdır. Leylâ Hanım da dayısının onun üzerindeki emeğini ve hayatındaki önemini yeri geldikçe vurgulamıştır. İzzet Mollâ'yı velinimetisi olarak gören Leylâ Hanım, onun yokluğunun verdiği eksiklik ve ıstırapı da şiirlerinde işlemiştir. Edebiyatla iç içe, aydın bir ailede yetişen Leylâ Hanım, bunun olumlu sonuçlarını yaşamış ve onun şair kimliğinin ortaya çıkmasında bu durum, mühim derecede rol oynamıştır. Saray çevresine yakın olduğu bilinen Leylâ Hanım, dönemin padişahları II. Mahmud, I. Abdülmecid ve I. Abdülhamid'in ailesinden birçok kadına şiirler yazmıştır. Leylâ Hanım, saraya yakın bir ailede yetişmekle birlikte hayatının önemli bir bölümünde maddi sıkıntılar yaşamış; devlet büyüklerine şiirler sunarak inayet istemiştir (Arslan,



2003: 20-31). 1848 yılında vefat eden Leylâ Hanım, Galata Mevlevîhanesi haziresine defnedilmiştir (İnal, 2000: 1235).

Leylâ Hanım'ın en dikkate değer yönlerinden biri, diğer kadın şairlerle olan ilişkisidir. Diğer kadın şairlere şiirlerinde yer veren ilk kadın şair olması, onun önemli bir özelliğidir. Annesinden, saltanat çevresinden kadınlara ve hatta evdeki cariyelere kadar şiirlerinde kadınlara yer vermesi Leylâ Hanım'ın şiir vasıtasıyla kadınlarla kurduğu sosyal bağı ortaya koyar. Mesela kendisinden önce yaşayan ve önemli bir şöhrete sahip olan Fıtnat Hanım'ı kendisine örnek alması ve ona nazireler yazması, alışılanın aksine kadın bir şairin kıstas olarak seçildiğinin göstergesidir. Leylâ Hanım sadece Fıtnat Hanım'a nazireler yazmamış, onun gibi şöhret sahibi olmayan Nesiba Hanım'a da şiirinde yer vermiş ve onun şiirlerine tahmisler yazmıştır. Leylâ Hanım'ın başlattığı diğer kadın şairlere şiirde yer verme ve onlara nazireler yazma geleneği diğer bir kadın şair olan Şeref Hanım tarafından da devam ettirilecektir (Havlioğlu, 2010: 107-108).

Divân şiiri geleneği içerisinde ve klasik kalıpları kullanarak şiirler söyleyen Leylâ Hanım, şöhretini daha çok bir kadın şair olmasına borçludur. Kapalı bir söyleyişten uzak duran şairin şiir dili açık ve akıcıdır. Leylâ Hanım, şiirlerinde bazen diğer kadın şairlerde görülme-yen kendisine has bir tavır sergiler. Bir erkek şairin bile söylemekten çekinebileceği uçarı ve tekellüfsüz söyleyişleri kullanmaktan kaçınmaz:

"Gir koynuma yanında eger varsa da ağyâr
Nesne nedir üf sen de ne dirlerse disünler

Leylâ o kamer-tal'at ile zevk u safâ it
'Âlemde sen eglen de ne dirlerse disünler" (Arslan, 2003: 255)

Onun gazellerinde ve şarkılarında benimsemiş olduğu bu tavır ve içki meclisleriyle ilgili yaptığı tasvirler, kendisinin hafif-meşreplikle suçlanmasına sebebiyet verir. Bu durumdan rahatsızlık duyan şair, içinin temizliğinden ve söyleyişlerinin yanlış anlaşıldığından dem vurarak "ne dirlerse disünler" redifli ikinci bir gazel yazar. Kendisi hakkında olumsuz yorumlarda bulunanların ve onu ayıplayanların söylediklerinin ahirette iftira çıkacağı ve yüzünün rûz-ı mahşerde ak olacağını belirterek onu yanlış anlayanlara cevap vermiş olur (Ünver, 2003: 157):

"Gam mı bugün eylerse ahibbâ beni ta'yîb
Bir bir çıkar 'ukbâda ne dirlerse disünler

Bu kara yüzüm ağ ola da rûz-ı cezâda
Şimdi bana dünyâda ne dirlerse disünler" (Arslan, 2003: 254)

Mevlevî bir aileden gelen ve bu yola bağlanan bir sanatkâr olarak Leylâ Hanım'ın tasavvufa ve Mevlevîliğe ait malumata şiirlerinde yer vermesi kaçınılmaz bir durumdur. Mevlânâ'ya hitaben veya onun saygın hususiyetlerine telmihte bulunarak şiirler söylediği görülmekle beraber aslında Leylâ Hanım, şiirlerini yine Mevlevî bir şair olan Şeyh Galib'in tesirinde yazmıştır. Yine belirtmek gerekir ki esasen Leylâ Hanım'ın şiirlerinde yer verdiği tasavvufî içerik ve söylemler derinlikten uzak görünmektedir. Tasavvuf, daha çok şairin benimsemiş olduğu beşeri aşk hissine ve dünyevî kompozisyonlara bir çeşni olarak eklenir (Ünver, 2003: 157).



2. Leylâ Hanım Divânı'nda Mevlânâ ve Mevlevîliğin İzleri

2.1. Leylâ Hanım Divânı'nda Mevlânâ

Klâsik Türk şiirinin şekillendiği ilk dönemlerden itibaren Mevlânâ'nın düşünce ve yorumları, bu şiir üzerinde belirleyici etki göstermiştir. Mevlevîlik, Klâsik şiir üzerinde o derece tesirli olmuştur ki bu şiirin mecaz ve remizler dünyasına semâh, külâh, sikke, ney, def, kûdüm, han-kâh, tennûre, çile gibi Mevlevîliğe has terimler eklenmiştir. Mevlevîliğin Klasik şiiri bu kadar etkilemiş olmasında ve çok sayıda Mevlevî divan şairi yetişmesinde hiç şüphesiz bu çevrede var olan *Mesnevî* okuma ve okutma geleneğinin tesiri söz konusudur. "Mesnevî okuma ve okutma geleneği, Mevlevîleri şiirden anlamaya hatta şair olmaya yöneltmiştir. Bu sebeple Mevlevîhâneler Klasik Edebiyatı besleyen en önemli kaynaklardan biri haline gelmiştir." (Horata, 1999: 46). Klâsik şiirin usta kalemlerinden Nâilî, Neşâtî, Cevrî, Nef'î, Nâbî, Şeyh Gâlib gibi önemli isimlerin Mevlevî olması, Mevlevî olmayan şairlerin çoğunun da Mevlevîliğe özgü terim ve fikirleri şiirlerinde işlemesi, bu tarikatın ve Mevlânâ'nın Klasik Türk şiiri üzerindeki etkisini göstermek açısından önemlidir. Hatta bir bakışa göre Anadolu'daki "şiirin tarihi ve anlam dünyası, Mevlânâ ile bütünleştirilmelidir." (Karaismailoğlu, 2002: 135). Çünkü Mevlânâ'da "hâkim olan en kuvvetli renk Anadolu'nun rengidir. Orta Asya ve İran tesirleri, İran edebiyatı ve fikriyatıyla yetişmiş olan Mevlânâ'nın bütün mâneviyâtı bu esaslı renk üzerine aşılanmıştır." (Çelebi, 2006: 67).

"Yokdur eş'âra benim zerrece isti'dâdım

Söyleyen ben değilim Hazret-i Monla'nındır" (Arslan, 2003: 252)

dizeleriyle şiir söyleme kabiliyetini, feyzini Mevlânâ'ya borçlu olduğunu ve söyleyenin kendisi değil Mevlânâ olduğunu belirten şair, hayatı boyunca Mevlânâ'nın izinden ayrılmamıştır. O'nun ilâhî aşk yüklü şiirlerinin yakıcı nefesinden aldığı ilhamla şiirler terennüm etmiştir.

Mevlevî bir muhitte yaşayan şair, divanında Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili birçok şiire yer vermiştir. Söylediği manzûmelerde Mevlânâ ve Mevlevîlik kültürüne ait unsurların kullanımı dikkate değerdir. Şiirlerinde "Mevlânâ, Hazret-i Pîr, Monlâ-yı Rûm, Hazret-i Monla Cenâb-ı Pîr, Monla, Monla Celâl, Monla Celâlüddin-i Rûmî ve Monla Celâlüddin" şeklinde zikrettiği Mevlânâ'ya övgü niteliğinde murabba ve muhammesler yazmıştır. Onun meşhur bazı beyitlerini tesdis ve tesmin etmiştir (Arslan, 2003: 92-93).

Leylâ Hanım, Divanı'nda doğrudan Mevlânâ'yı methetme amacıyla yazdığı manzûmelerin dışında, diğer manzûmeler içinde de sıkça Mevlânâ'yı anar. Diğer birçok Mevlevî şairinde bir gelenek halini alan şiirlerin içinde Mevlânâ adını zikretme ve özellikle de gazellerin mahlas beytinde veya sonrasında Mevlânâ'ya hitaben bir beyit söyleme alışkanlığını Leylâ Hanım da sürdürür.

Leylâ Hanım Divanı'nda Mevlânâ'yı methetme gayesiyle yazılan veya onun şiirlerinden bazı beyitler alınmak sûretiyle inşa edilmiş manzûmeler şunlardır:

1- Mevlânâ övgüsünde ve ondan medet isteme üzerine kurulu olan 9 bentlik bir murabba (Arslan, 2003: 116-117).

2- Mevlânâ'yı metheden 6 bentlik bir muhammes (Arslan, 2003: 120-121). Mevlânâ'yı âlemin güneşi ve ayı olarak tasvir eden bu şiir baştan sona Mevlânâ övgüsüne ayrılmıştır.

3- Mevlânâ'nın meşhur "Âhmine'l-aşk ve hâlâtihi / Ahraka kalbî bi-harârâtihi" beyitine yapılan 10 bendlik tesdis (Arslan, 2003: 146-148).



4.- Yine Mevlânâ'nın bahsi geçen beyitine yapılan 6 bentlik tesmîn (Arslan, 2003: 155-156).

5- Mevlânâ hakkında yazılan rubâî (Arslan, 2003: 342).

Mevlânâ'ya övgü niteliğinde olan bu şiirlerin yanında özellikle gazeller ve diğer bazı nazım biçimlerinde Mevlânâ ve buna bağlı olarak Mevlevî kültürüne özgü ifadeler, yeri geldikçe zikredilir. Bu konuya işaret eden örnekler alınmak sûretiyle Leylâ Hanım'ın şiirinde Mevlânâ ve Mevlevî kültürünün yeri ve ehemmiyetini göstermek yerinde olacaktır.

Leylâ Hanım şiir yazma kabiliyetini Mevlânâ'nın gösterdiği feyz ve ilhâmdan aldığına inanır. Mevlânâ'nın feyzi ve bereketi sayesinde şiir, Leylâ Hanım'ın varlığını ayna edip kendini gösterir:

"Hazret-i Pîr etmedi Leylâ'yı da mahrûm-ı feyz
Tab'ımı mir'at idüp eş'âr kendin gösterir" (Arslan, 2003: 249)

Mevlevî bir muhitte yetişen ve bizzat kendisi tarafından da Mevlevî olduğu belirtilen Leylâ Hanım, tasavvufu ve Mevlânâ'nın hoşgörüsünü özümsemiş bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar. Nitekim Halvetî Şeyhi Sümbül Sinân'dan medet isterken tarikatlar üstü bir tavır içerisinde:

"Hâk-i pâ-yi Mevlevîyim gelmişim dergâhına
Eylerim Monlâ Celâl'in 'aşkına lutfun recâ
İltimâsım etme redd ey sümbül-i bâğ-ı vefâ
Kıl meded bî-çâreyim yâ Hazret-i Sümbül Sinân" (Arslan, 2003: 323)

Hazret-i Peygamber'in sırlarına vakıf olduğu belirtilen Mevlânâ, her iki cihânda da Leylâ Hanım'ın sığınağıdır:

"Münkirin ta'nı kuru da'vâdur
Vâkıf-ı sırr-ı Nebî Monlâ'dır
İki 'âlemde de Allah bilür
Melce'im Hazret-i Mevlânâ'dır" (Arslan, 2003: 342)

Leylâ Hanım öyle bir şâha kul olmuştur ki her iki cihânda onu lutfuyla memnûn edecektir:

"Gam mı bize Monla gibi bir şâha kul olduk
İtmez mi dü 'âlemde bizi lutf ile memnûn" (Arslan, 2003: 293)

İnkâr edenlerin rûz-ı eleste kâfir olacaklarını söyleyecek kadar Mevlânâ'ya bağlıdır:

"Ben Hazret-i Monla'ya kulum rûz-ı eleste
İnkâr iden ol şâhımı kâfirdir efendim" (Arslan, 2003: 280)

İntisâb ettiği Mevlânâ kapısına herkesi davet eden Leylâ Hanım, Mevlânâ'ya bağlı, onun müridi olan birçok kimsenin dünyaya padişah olduğunu belirtir:

"Der-i Monlâ Celâlü'd-din'e sen de intisâb eyle
Ana bende olan çok kimseler şâh-ı cihân oldı" (Arslan, 2003: 304)

Mevlânâ methinde söylediği bir murabbada (Arslan, 2003: 116-117) bir sûfi edası takınan şair, Hazret-i Pîr'den aşkın sırrının gönüle tesir etmesi, harâbeye çıkmış gönlü tamir etmesi, kereminden ümitsiz etmemesi ve dünyaya geldiğinden beri yüzü gülmeyen Leylâ'ya merhâmet eyleyip onu yüzünün akıyla âhirete götürmesi için meded ister. O, Mevlânâ'nın ayrılık ateşiyle yanıp tutuşurken haline acıyıp merhâmet yüklü



bakışını esirgememesi için yine ondan meded diler. Hazret-i Pîr'in yolunun toprağı onun gözüne sürmedir. Her ne kadar acı ve ıstırap içinde olsa da hüznü dolu gönlünü yeniden inşa edecek olan Mevlânâ'nın lütuf elidir.

Yine Mevlânâ övgüsüne ayırdığı bir başka şiirde Onu Hazret-i Monla-yı Rûm ifadesiyle anar ve onun vasıfları üzerinde durur. Mevlânâ gizli sırlar hazinesidir, dervişlerin bedenindeki candır, güneş gibi dünyâyı aydınlatmaktadır, müritlere yol göstericidir ve âşıklar meclisinin mumudur:

"Genc-i esrâr-ı nihândır Hazret-i Monlâ-yı Rûm
Cism-i dervîşâna cândır Hazret-i Monlâ-yı Rûm
Şems-veş dehre âyândır Hazret-i Monlâ-yı Rûm
Reh-nümâ-yı sâlikândır Hazret-i Monlâ-yı Rûm
Şem'-i bezm-i 'âşıkândır Hazret-i Monlâ-yı Rûm" (Arslan, 2003: 120)

Ona intisâb etmiş dervişler, def ve neyle durmayıp semâ eylerler. Onların aşk semâsını kâfirler görse imâna gelir. Ney onun aşk gülşeninde bülbül gibi efgân eder. Feyzinin güzel kokusuyla cân muattar olur. Dünyâyı kokuların en güzelini bağışlayan Hazret-i Monlâ-yı Rûm'dur:

"Deff ü neyle bendegânı durmayıp devrân eder
Devr-i 'aşkın görse kâfirler dâhi imân eder
Hem-çü bülbül gülşen-i 'aşkında ney efgân eder
Şemm-i bûy-ı feyzi ta'tîr-i meşâm-ı cân eder
Nefha-bahşâ-yı cihândır Hazret-i Monlâ-yı Rûm" (Arslan, 2003: 120)

Denilebilir ki Mevlânâ ve Mevlevîlik Leylâ Hanım için bu dünyadaki yegâne sığınak olmuştur. Şiirinin ilhâmı da bu dünyadaki dertlerinin dermânı da O'dur. O, baştanbaşa Mevlânâ aşkına boyanmıştır. Söyledikleri, Onun ilahî aşk dolu vadisinden bir nefes terennüm etmekten öte değildir. Şiirlerinin lezzeti Mevlânâ ismiyledir. Varsa bir mutluluğu, bu cihânda onun bendesi olmaktan ileri gelir.

2.2. Leylâ Hanım Divânı'nda Mevlevîliğe İlişkin Unsurlar

Mevlevî bir şair olmanın kaçınılmaz getirilerinden biri de şiirlerde Mevlevîlik kültürüne has ney, def, rebâb, tabl, kudüm, tennûre, sikke, semâ, külah, matbâh (dervişin ilk terbiye yeri), mesnevî-hân, han-kâh(mevlevî tekkesi) gibi ifâdeleri kullanmaktır. Her Mevlevî şair gibi Leylâ Hanım da bu tür ibareleri manzûmelerinde işler. Mevlevîliğe dair bu unsurlarla şiirine çeşitlilik, zenginlik ve Mevlevî mûhitlerinin sevgi, aşk, dostluk yüklü uhrevî havasından ekler. Şair, tasavvuf konulu olmayan şiirlerinde de yine bu terimlerden istifade etmeyi sürdürür. Ancak buna rağmen Mevlevîliğe dair bu unsurlar *Leylâ Hanım Divânı*'nda bir çeşni olmaktan öteye gitmez. Aşağıya aldığımız birkaç örneğin, Leylâ Hanım'ın şiirinde bu unsurların işlenişini ve yerini göstermesi açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

"Eser 'aşkın ile şems ü kamer
Hep **semâ**'ın gibi devrân eyler
Merhâmet senden olur eyle nazâr
Meded it bendene yâ Hazret-i Pîr" (Arslan, 2003: 177)

"Deffü **ney**le bendegânı durmayıp devrân eder
Devr-i 'aşkın görse kâfirler dâhi imân eder
Hem-çü bülbül gülşen-i 'aşkında **ney** efgân eder
Şemm-i bûy-ı feyzi ta'tîr-i meşâm-ı cân eder
Nefha-bahşâ-yı cihândır Hazret-i Monlâ-yı Rûm



Mihr-i vechin eyleyüp güm-râha Hak nûr-ı şafak
 Na' t-ı pâkiyle leb-â-lebdir anınçün her varak
Mesnevî-hân ol da fehm eyle nedir esrâr-ı Hak
 Âşinây-ı remz-i Hak müşkil-güşâ-yı her sebak
 Pâdişâh-ı 'ârifândır Hazret-i Monlâ-yıRûm" (Arslan, 2003: 120)

"**Hankâh**-ı Mevlevî'de çekme gam gerdûndan
 Dest-gîrin Hazret-i Monlâ olur 'âlem bu yâ" (Arslan, 2003: 230)

"Her ne derdin varsa Leylâ dergeh-i Monlâ'ya gel
 Haste-i 'aşka bulunmaz **ney** gibi ehl-i nefes" (Arslan, 2003: 260)

"Feyz için başına gey sikke-i Mevlânâ'yı
 Tâc-ı Monlâ gibi 'âlemde **külâh** olmaz imiş" (Arslan, 2003: 262)

"Bir gice eylerse Leylâ'ya o mâh'arz-ı cemâl
 Ehl-i 'aşka bes değil midir kemân u **nây** u **def**" (Arslan, 2003: 269)

"Âhımız **nây** olmasun mı sîne **def**
 El-firâk âh el-firâk âh el-firâk" (Arslan, 2003: 119)

"**Dergeh**inden gayriye gitmez sitiğnâ-meşrebiz
Matbâhından âşımız bitmez sitiğna-meşrebiz." (Arslan, 2003: 120)

"**Deff** olub sîne yine **tabl** âhım
 Kapumuzda çalınur nevbet-i 'aşk" (Arslan, 2003: 270)

2.3. Diğer Mevlevî Şairlerin Etkisi

Her fırsatta Mevlânâ'ya bağlılığını dile getiren, onun gibi bir şâha kul olmakla övünen Leylâ Hanım'ın şiiri üzerinde bağlı olduğu Mevlevîliğin ve buna paralel olarak Mevlevî şairlerin etkisi yadsınamaz. Bu Mevlevî şairlerin başında eğitiminde, şairliğinin oluşmasında ve hatta Mevlevîliği tanımasında büyük katkılarını gördüğü dayısı Keçecizâde İzzet Molla gelir. İzzet Molla, Leylâ Hanım'ın şiirlerini tashîh ederek ona bir anlamda hocalık yapmıştır. Manevi anlamda da Leylâ Hanım için önem arz eden İzzet Molla'nın yokluğu, onun hayatında büyük bir boşluğa sebep olur:

"İzzet kulun ki dâ'im tashîh iderdi şi'rim
 Şimdi burda yok kim olsun bana nigh-bân" (Arslan, 2003: 25)

Keçecizâde, Leylâ'nın nazarında büyük bir şiir ustasıdır. Onun şiirini tanzîr etmek Leylâ'nın haddine değildir. Onun bakışıyla sabah, şiire parlaklık ve güzellik verir:

"Hazret-i İzzet'i tanzîre ne haddin Leylâ
 Nazâr eyler ise revnak virür eş'âra sabâh" (Arslan, 2003: 242)

Zarîf bir kişiliğe sahip, mucizeler ortaya koyan bir şairdir İzzet Molla. O, Leylâ'nın nazarında zamanının benzeri olmayan bir şahsiyetidir:

"Merd-i zarîf ü şâ'ir-i mu'ciz-beyân idi
 Billâhi nâ-dîde-i devr-i zamân idi" (Arslan, 2003: 169)

Leylâ Hanım, mutluluğunun ve yükselişinin sebebi olarak bahsettiği İzzet Molla'nın bir şiirini tahmis (Arslan, 2003: 133-134), birini tesdis (Arslan, 2003: 148-149), bir diğerini ise tesbî (Arslan, 2003: 151-152) etmiştir. İki gazeline nazîre (Arslan, 2003:



235, 241-242) ve ölümünden duyduğu acıyı ortaya koyan terkîb-i bent (Arslan, 2003: 168-170) tarzında bir de mersiye kaleme almıştır.

Leylâ Hanım'ın şiiri üzerinde tesiri olan diğer Mevlevî şahsiyetleri de yine onlara hitaben yazmış olduğu nazireler, rubâiler veya şiirlerini esas alarak oluşturduğu manzûmelerden hareketle tespit edebiliriz. Leylâ Hanım, Mevlevî büyüklerinden Sultan Veled, Şems-i Tebrîzi, Ulu Arif Çelebi, Kutb-ı Nâyî, Sarı Abdullah Efendi, Aşçı Dede, Muhammet Kudret için birer rubâi (Arslan, 2003: 342-344), Abdülbâkî Nâsır Dede için bir kıt'a (Arslan, 2003: 348) kaleme almış, Neş'et Efendi'ye bir (Arslan, 2003: 122-123), Şeyh Gâlib'e bir (Arslan, 2003: 229-230) ve Şem'î'ye bir (Arslan, 2003: 257-258) nazire söylemiştir.

Sonuç

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, tasavvuf öğretisi ve düşünceleriyle olduğu kadar bu yönüyle ayrılmaz bir bütün teşkil eden şairliğiyle de birçok şahsiyet üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Bu etkinin somut örneklerini gördüğümüz Klâsik Türk şiirinde, kaleme aldığı şiirlerle Mevlânâ'ya duyduğu saygıyı dile getiren, onun düşüncelerini ve üstün yönlerini hatırlatan; ayrıca Mevlevîlik öğretisi çerçevesinde birtakım kavramları kullanan 19. yüzyıl kadın şairlerinden Leylâ Hanım, Mevlânâ'nın Divân şiirine etkisini örneklendirmek bakımından iyi bir fırsat sunar. Şair Leylâ Hanım, doğrudan Mevlânâ'yı metheden iki manzumenin dışında onun ünlü bir beyti üzerine bir tesdis ve yine aynı beyit üzerine bir tesmin inşâ etmiştir. Ayrıca birçok Mevlevî şairde bir gelenek halini alan, gazellerin mahlas beytinde Mevlânâ'yı anmak yahut mahlas beytinden sonra Mevlânâ'yı konu alan bir beyit söylenmesi *Leylâ Hanım Divânı*'nda da rastladığımız bir kullanımdır. Leylâ Hanım'ın, şiirlerinde kendisini Mevlânâ yolunun takipçisi ve onun bendesi olarak addettiğini görürüz. Şairin, Mevlânâ ile ilgili şiirlerinde onu "gizli sırlar hazinesi" ve "âlemin güneşi" gibi sıfatlarla tanımlaması, bu mutasavvıfa yüklediği ehemmiyetle ilgilidir. Leylâ Hanım'ın şiirleri genel anlamda da Mevlânâ'nın düşüncelerinden ve Mevlevîlik anlayışından izler taşımakla birlikte bu şiirlerin Mevlânâ'daki derûnî aşk coşkusu tam manasıyla yansıtabildiği söylenemez. Leylâ Hanım, Mevlevî olmasına ve kendisini Mevlânâ'nın takipçisi görmesine karşın onun şiirlerinde tasavvuf ve Mevlânâ öğretisi, bir çeşni olmaktan öteye gitmez. Belirtilmesi gereken bir diğer husus, şairin Mevlevîlik ile ilgili birtakım özel kavramlara da şiirinde yer verdiğidir.

Kaynaklar

- AMBROSIO, Alberto Fabio. (2012). *Bir Mevlevinin Hayatı: 17. Yüzyılda Sufilik Öğretisi ve Ayinleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- ARSLAN, Mehmet. (haz.) (2003). *Leylâ Hanım Divânı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ÇELEBİ, Asaf Halet. (2006). *Mevlânâ ve Mevlevîlik*. Ankara: Hece Yayınları.
- HAVLIOĞLU, Didem. (2010). "Valideler, Hemşireler, Kerimeler: Osmanlı Şiirinde Kadınlararasılık". *TUBA / JTS*, 34/II, 105-113.
- HORATA, Osman. (1999). "Mevlânâ ve Divan Şairleri". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Osmanlı Devletinin 700. Yılı Özel Sayısı, 43-56.
- İNAL, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal. (2000). *Son Asır Türk Şairleri*. Haz. Hidayet Özcan. C.III. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İZ, Mahir. (1997). *Tasavvuf: Mâhiyeti, Büyüklüğü ve Tarikâtler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- KARA, Mustafa. (2006). "Doğumunun 800. Yılında Mevlânâ ve Mevlevîlik". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.15, S.1, 1-22.



- KARAIŞMAİLOĞLU, Adnan. (2002). "Klasik Türk Şiiri Geleneğinde Mevlânâ'nın Yeri ve Edebî Miras Tartışmaları". *Selçuk Üniversitesi X. Millî Mevlânâ Kongresi Bildiri Kitabı*, C.1, 127-135.
- KILIÇ, Mahmut Erol. (2004). *Sûfî ve Şiir*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- LEWIS, Franklin. (2010). *Mevlânâ: Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Muallim Nâci. (1995). *Osmanlı Şâirleri*. Haz. Cemal Kurnaz. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- NICHOLSON, Reynold A. (2014). *İslâm Sûfîleri*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (1999). *Türk Sûfiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖNGÖREN, Reşat. (2011). "Tasavvuf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.40, 119-126.
- SCHIMMEL, Annemarie. (2004). *İslâm'ın Mistik Boyutları*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- ÜNVER, İsmail. (2003). "Leylâ Hanım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.27, 157.
- YETİK, Erhan. (2005). "Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin Hayata Bakışı". *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Mevlana Özel Sayısı, 55-62.

